

**РІШЕННЯ СЛІДЧОГО ТА СЛІДЧА ПОМИЛКА:
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІСТЬ**

УДК 343.132:35.081.73

Постановка проблеми. Вивчаючи справи, що закінчилися припиненням чи закриттям за недоведеністю вини, повернених для додаткового розслідування або призупинених за не встановленням винних, О.М. Ларін прийшов до висновку про те, що причиною багатьох невдач по ним є недоліки планування й організації розслідування [1, С. 58].

Ми теж поділяємо наведену точку зору та вважаємо, що саме помилки, які допускаються слідчим під час розслідування кримінальних справ перебувають у причинно-наслідковому зв'язку із тими випадками, коли до кримінальної відповідальності притягуються невинні особи, тому пошук шляхів усунення таких помилок є нагальним завданням сучасної науки кримінального процесу.

Стан дослідження. Проблемам розуміння та виробленню шляхів усунення слідчих помилок присвячені праці А.В. Іщенко, В.А. Лазарева, А.Б. Марченка, С.А. Шейфера, а прийняття та оформлення процесуальних рішень присвячені монографічні дослідження С.С. Алексеєва, Р.С. Белкіна, В.М. Горшеньова, Ф.А. Григор'єва, А.П. Гуляєва, А.Я. Дубинського, В.О. Коновалової, П.А. Лупинської, Я.О. Мотовилокера, Ю.І. Новика, С.І. Цветкова, П.С. Єлькін та інших авторів. Однак низка питань щодо взаємозв'язку та взаємообумовленості рішень слідчого та слідчих помилок не знайшли однозначного розуміння та тлумачення.

Метою цієї статті є визначення взаємозв'язку та взаємообумовленості рішень слідчого та слідчих помилок.

Виклад основних положень. А.В. Іщенко та А.Б. Марченко слідчими діями, на які вважають за необхідне звернути увагу, визначають допит та очну ставку. Допит є найпоширенішим способом одержання доказів, на проведення допитів витрачається 80% робочого часу слідчого. У зв'язку з цим, питанням якості проведення допиту та очної ставки (як одного з його видів) необхідно надавати першорядного значення. Більшість опитаних цими авторами слідчих стверджували, що основними помилками при проведенні допиту є: неповне з'ясування обставин події злочину (19,1% опитаних), неправильне формулювання питань (7,2% опитаних), не встановлення психологічного контакту (5,3% опитаних), не розпізнання давання неправдивих свідчень (3,3% опитаних). При аналізі помилок під час проведенні допитів і очних ставок було встановлено, що багато з них є наслідками поспішного проведення слідчих дій: без детального пророблення лінії поведінки, без складання плану з відбиттям у ньому обставин, що підлягають з'ясуванню, без формулювання питань для пояснення цих обставин, не продумуючи тактику та можливі зміни в поведженні допитуваного, без урахування особистості учасників слідчої дії.

Так, у провадженні в слідчого перебувала кримінальна справа за фактом вбивства К. Обставини справи такі: 02.02.1993 р. приблизно о 20 годині до К. додому прийшов друг С. Удома, крім К., була його мати. Чоловіки вийшли у двір про щось поговорити. Мати К. чула з будинку, що розмова велася на підвищених тонах і син із С. про щось сперечаються. Вона вийшла у двір і побачила, що син і С. лаються й кричать один на одного. Після цього вона зайшла додому. Через кілька хвилин жінка звернула увагу, що на вулиці стало тихо. Вийшовши у двір, побачила, що син лежить на землі в калюжі крові. Судово-медичною експертизою трупа було встановлено, що К. помер від удару гострим предметом, швидше за все ножем, у груди. Підозра в убивстві впала на С. Слідчий допитав матір К. Остання показала, що син і С. сварилися, нікого зі сторонніх у них у дворі будинку, крім С, не було, за той час, коли чоловіки припинили голосну розмову, ніхто ввійти до них у двір не міг, а тому підозрює вона в убивстві С. Із допиту С. випливало, що він дійсно заходив до К. Вони розмовляли у дворі будинку, але сварки між ними не було й після 5-10-хвилинної розмови, С. нібито пішов додому. Хто вбив К., йому не відомо. Слідчий прийняв рішення щодо негайного проведення очної ставки між С. і матір'ю К. Остання підтвердила свої попередні показання. На пропозицію слідчого прокоментувати показання матері К. С. відповів, що жодному її слову не можна вірити, оскільки жінка страждає алкоголізмом, щодня перебуває в стані алкогольного сп'яніння (він сам з нею й з К. неодноразово разом випивали), і, швидше за все, вона й у той вечір була п'яна та все, що відбулося, їй примарилось. Слова С. мати К. підтвердила та пояснила, що дійсно часто й багато п'є, а якщо С. говорить, що нічого між ним і сином не відбувалося, то, вірогідніше, їй і справді здалося, та від своїх раніше даних свідчень відмовилася. Пізніше, при перевірці показань С, слідчий установив, що К. і його мати вели розгульний спосіб життя, багато пили, удома в них постійно були якісь сумнівні компанії. А з матеріалів, що характеризують особистість С, випливало, що він раніше тричі судимий за корисливі та насильницькі злочини, має зухвалий характер, брехливий і т.ін. Інших доказів у справі добути не вдалося, злочин залишився нерозкритим. Таким чином, дії слідчого, що виразилися в поспішному проведенні очної ставки без підготовки К. до неї, без збору та вивчення матеріалів, що характеризують особистість С, призвели до повної втрати можливості розкрити цей злочин і викрити С. у скоєнні злочину [2, С. 61-62].

У літературі зазначаються випадки невинного звуження кола свідків (близько 60% справ), поверхневого, без належної конкретизації дослідження в ході допиту обставин справи (близько 40% справ) [3, С. 121]. Дійсно реалії практичної діяльності (завантаженість, не нормованість робочого дня, перевтома) досить часто позбавляють слідчого об'єктивної можливості «повноцінного» проведення допитів, що в подальшому у кращому випадку змушує слідчого проводити додаткові чи повторні допити, а у гіршому – сприяє виникненню помилок при розслідуванні кримінальних справ та

частковій втраті доказової бази. Такі фактори є негативними передумовами для прийняття обґрунтованих рішень по кримінальних справах.

Серед інших недоліків при проведенні очних ставок опитані А.В. Іщенко та А.Б. Марченком слідчі відзначили помилки в: здійсненні контролю над поведінкою учасників слідчої дії (7,2 % опитаних); формулюванні питань (4 % опитаних). Недоліками фіксації очних ставок можна назвати існування в деяких випадках практики до максимального скорочення протоколювання й зведення протоколу до схематичної реєстрації погляду одного з учасників, яка в загальних рисах підтверджується чи спростовується іншим учасником слідчої дії. Нерідко за такими протоколами неможливо скласти повного уявлення про позиції осіб, що допитуються за спірними обставинами й тим більше оцінити їхні показання щодо відповідності об'єктивній істині [2, С. 63-64].

На наш погляд суть означеної проблеми полягає принципово в тому, що на жаль слідчі не повною мірою усвідомлюють мету з якою проводиться дана слідча дія, що також доводиться констатувати із власного практичного досвіду роботи в слідчих підрозділах. Завдання слідчого в першу чергу полягає в перевірці правдивості раніше одержаних показань, а не лише усунення наявних у них суперечностей, що також має визначальне значення для прийняття процесуальних рішень.

А.В. Іщенко та А.Б. Марченко, характеризуючи пред'явлення для впізнання зазначають, що хоча зазначена слідча дія менш поширена, ніж, наприклад огляд допит, експертиза, але в практиці зустрічається досить часто й має принципову відмінність. Так, якщо слідчий не вказав всі необхідні питання в постанові про призначення експертизи – можна призначити додаткову, повторну або комісійну експертизу. Не в повному обсязі з'ясовані обставини розслідуваної справи в особи, що допитувалася, - можна допитати ще раз. Із впізнанням же складніше. Цю слідчу дію практично неможливо повторити ще раз, на що нами неодноразово теж зверталася увага у юридичній літературі. Можна навести чимало випадків, коли результати впізнання фактично ставили хрест на всій доказовій базі. Причому помилки в проведенні цієї слідчої дії допускалися слідчими як на стадії підготовки, так і на стадії проведення впізнання. Для ілюстрації допущених помилок наведено один приклад зі слідчої практики. У справі про розбійний напад на квартиру Б. за підозрою у скоєнні злочину був затриманий Н. Достатніх доказів, що вказували на його причетність до злочину, зібрати не вдалося. На допиті потерпіла вказала, що запам'ятала злочинця за низкою загальних і окремих ознак у його зовнішності. На підставі цього було прийняте рішення про проведення впізнання. Слідча дія проводилася в приміщенні чергової частини, розділеної навпіл. В одній частині розмістили статистів і підозрюваного, а потерпілій запропонували їх впізнати через оглядове вікно. Відстань між ними становила близько 4 м. Потерпіла оглянула представлених осіб і невпевнено вказала на одного з них. Це був не підозрюваний, а інша особа. Після ознайомлення з протоколом

впізнання підозрюваний Н. відмовився від раніше даних ним показань і заявив, що злочину він не вчиняв. В результаті, через відсутність інших доказів кримінальне переслідування щодо Н. було припинено. Аналіз результатів впізнання дозволяє зробити висновок, що слідчим були допущені наступні помилки. По-перше, впізнання проводилося через два місяці після здійснення злочину. У зв'язку з чим слідчий повинен був провести додатковий допит з метою актуалізації в пам'яті потерпілої події, що відбулася, та ознак зовнішності злочинця. По-друге, слідчий не уточнив фізичні можливості впізнання потерпілою підозрюваного з відстані 4 м., хоча потерпілій було 73 роки. У результаті злочин залишився не розкритий, а злочинець не поніс заслужене покарання [2, С. 64-65].

Не менш важливим для встановлення істини в кримінальній справі є якісне проведення експертизи необспідставно стверджують А.В. Іщенко та А.Б. Марченко. Не остання роль у її проведенні відведена слідчим. На жаль, і тут з боку слідчих присутні помилки, що ускладнюють як роботу експерта, так і діяльність слідчого. Наприклад, мають місце випадки, коли в постанові про призначення експертизи вказуються обставини справи в стислому вигляді, що не дає можливості експертові змодельовати обстановку здійснення злочину та механізм утворення слідів (5,2% від вивчених вказаними авторами матеріалів кримінальних справ). При направленні на експертизу речових доказів не вказують, які саме докази направляються на експертизу, а обмежуються лише фразою: «для проведення експертизи направляються речові докази» (2,3% від вивчених матеріалів кримінальних справ). Іноді на експертизу подають предмети в ушкодженій упаковці, без копії протоколу огляду, у зв'язку з чим в описовій частині висновку експерти відображають характер ушкодження упакування, дають опис предмета, що не збігається з описом предмета в протоколі огляду, це дає підстави захисникам обвинувачених клопотати про невизнання судом доказів, отриманих в результаті проведення експертизи, у зв'язку з підrobкою речових доказів. Призначаючи експертизи, слідчі нерідко неправильно формулюють або не ставлять всі можливі питання (14,5% опитаних). Іноді слідчі настільки затягують призначення експертизи, що сліди стають непридатними для дослідження. А в низці випадків призначають експертизи не в тій послідовності (5,9% опитаних), у результаті чого втрачаються властивості речових доказів або самі речові докази, необхідні для проведення інших експертиз. Це ускладнює роботу експерта, подовжує строки проведення експертизи, а іноді позбавляє його можливості дати більш конкретний висновок. З огляду на важливість питань, що пов'язані з виявленням, фіксацією, вилученням і використанням доказів, а також з підготовкою та призначенням експертиз, як вказують А.В. Іщенко та А.Б. Марченко ними було проведено опитування працівників експертно-криміналістичних підрозділів, які брали участь як спеціалісти-криміналісти при проведенні слідчих дій, з метою виявлення помилок з боку слідчих у зазначеному напрямі діяльності. В результаті були отримані такі дані.

Найбільша кількість помилок допускається слідчими під час проведення оглядів (77,8% опитаних), потім йдуть: обшук (41,7%); відтворення обстановки та обставин події (25%); виїмка (19,4%). Помилки в цих слідчих діях виявлялися у наступному: перекладанні слідчими обов'язків із виявлення, фіксації та вилучення доказової інформації на спеціалістів (указало 63% опитаних); відсутності необхідної уваги до всіх слідів на місці події (60,2%); неточному описі в протоколі слідчої дії речових доказів (57,4%); недоліках при пакуванні вилучених речових доказів (41,7%); не у всіх випадках залучався спеціаліст при проведенні слідчих дій (30,6%); не використовуються попередні дослідження вилучених речових доказів для розшуку злочинців, висунання версій тощо (25%); іншому: неузгодженість дій слідчого та спеціаліста-криміналіста, пасивність слідчого у виявленні, фіксації та вилученні доказів (11,1%). Що ж стосується проведення судових експертиз, то найбільша кількість помилок допускається слідчими при підготовці та призначенні трасологічних експертиз (51,9% опитаних експертів-криміналістів). Друге й третє місце за кількістю помилок, що допускаються, займають балістичні й дактилоскопічні експертизи (30,6% і 27,8% відповідно). За ними йдуть: експертизи холодної зброї (25%), хімічні (19,4%), техніко-криміналістичні експертизи документів (16,7%) та ін. Результати опитування експертів-криміналістів дозволили виявити типові помилки, що допускаються слідчими при підготовці та призначенні судових експертиз, а також вибудувати їх в ієрархічному порядку за кількістю допущень. А саме: невірно сформульовані питання перед експертом (73,2% опитаних експертів-криміналістів); не поставлені всі необхідні питання (45,4%); формулювання питань, що не відносяться до компетенції експерта (42,6%); недостатня кількість зразків для дослідження (36,1%); неякісність направлених на експертизу об'єктів дослідження (33,3%); у постанові про призначення експертизи не відображалися обставини справи, за яких були виявлені та вилучені сліди (16,7%); інші: копіювання питань із довідників без оцінки необхідності в їхній постановці, професійна безграмотність (8,3%). Слід зазначити, що основними причинами цих помилок опитані експерти-криміналісти назвали фактори, що належать до особистості самого слідчого: насамперед це недостатній практичний досвід, низький рівень поінформованості слідчих про можливості судових експертиз. Нерідкими є випадки конфліктів при взаємодії слідчих і експертів (відсутність бажання йти на контакт, хизування процесуальним статусом тощо). Серед об'єктивних причин помилок експерти називають: відсутність вивчення та поширення передового досвіду слідчої й експертної практики, недоліки освіти, законодавчої регламентації взаємин слідчого та експерта (спеціаліста) [2, С. 66-70].

В.П. Бахін і Н.С. Карпов провели аналіз експертних проваджень Київського НДІСЕ стосовно автотехнічних (1905 шт.) та почеркознавчих (1259 шт.) досліджень. У результаті були отримані дані, які свідчать про те, що підставами для відмови у проведенні експертиз значною мірою служили

помилки слідчого при їхній підготовці та призначенні, зокрема: недостатність наданого матеріалу (50%); неякісність наданих для дослідження матеріалів (39,7%); несумісність питання з компетенцією експерта (35 %) [4, С. 132].

Отже слідчі помилки, що допускаються у процесі розслідування кримінальних справ є досить різноманітними, вони залежать від низки як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, а шляхи усунення та уникнення слідчих помилок, які можуть суттєво впливати на кінцеві рішення слідчого нами детально будуть означені у наступних публікаціях.

1. Ларин А.М. *Расследование по уголовному делу. Планирование, организация.* М.: Юридическая литература, 1970. – 224 с.
2. Іщенко А.В., Марченко А.Б. *Слідчі помилки: сутність, методи дослідження та шляхи запобігання: Монографія/ МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка.* – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 216 с.
3. Шейфер С.А., Лазарева В.А., Исмакаев Л.П. *Следственные ошибки и их причины // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел. Межвузовский сборник научных трудов.* - К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.З. Дзержинского, 1988. - С. 121.
4. Бахин В.П., Карпов Н.С. *Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исслед. за 1980-2002 г.).* – К.: НАВДУ, 2002. – 458 с.

Басиста І.В. Рішення слідчого та слідча помилка: взаємозв'язок та взаємообумовленість

У статті розглядаються питання щодо найбільш поширених слідчих помилок, які допускаються під час розслідування кримінальних справ та мають негативний вплив на рішення, які приймаються слідчим. Наведено погляди низки авторів та висловлено авторське бачення проблематики, що розглядається.

Ключові слова: слідчий, досудове розслідування, слідча помилка, слідча дія, допит, очна ставка, пред'явлення для впізнання, судова експертиза, логічна послідовність прийняття рішень.

Басиста І.В. Решение следственного и следственная ошибка: взаимосвязь и взаимообусловленность

В статье рассматриваются вопросы о наиболее распространенных следственных ошибках, которые допускаются в ходе расследования уголовных дел и негативно влияют на решения, которые принимаются следователем. Наведены взгляды ряда авторов и освещены собственные заключения по поводу данной проблематики.

Ключевые слова: следователь, досудебное расследование, следственная ошибка, следственное действие, допрос, предьявление для опознания, судебная экспертиза, логическая последовательность принятия решений.

Basysta I.V. Decision and inquiry inquiry error correlation and interconditionality

The article deals with such problem questions as the influence of investigators' mistakes on making decisions by

investigator during criminal case investigation and final decisions in particular. Thoughts of several scientists, concerning understanding of investigators' mistakes and their classification are given.

Keywords: investigator's decisions, final decisions, investigation act, investigation mistake, pre-trial investigation, irregular decision, violation of law, tactic mistakes, organizing mistakes, procedural mistakes.

Важинський В.М.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМ ЗЛОЧИНІВ

УДК 343.132

Актуальність теми. Зміна соціально-економічних умов розвитку підприємництва в Україні супроводжується видозмінами засобів і способів вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, зокрема, й фіктивного підприємництва, поширення якого загрожує економічній безпеці держави. Фіктивне підприємництво заподіює значних збитків державі, банкам, кредитним установам, іншим юридичним особам та громадянам, сприяє розширенню масштабів недобросовісної конкуренції, незаконній конвертації безготівкових коштів у готівку, легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом, приховуванню фактів заняття забороненими видами діяльності, створенню передумов для ухилення від оподаткування і для досягнення інших протиправних цілей.

Аналіз дослідження даної проблематики. Проблеми доказування у різні часові періоди займають вагомe місце у науці кримінального процесу і досліджувались: В.Д.Арсеньєвим, В.А.Баніним, Л.Є.Владіміровим, В.І.Галаганом, Ю.М.Грошевим, М.П.Кузнєцовим, Є.Г.Коваленком, О.М.Ларіним, Б.Є.Лук'янчиковим, П.А.Лупинською, В.Т.Маляренком, О.Р.Михайленком, М.М.Михеєнком, В.Т.Нором, В.В.Лисенком, М.А.Погорецьким, В.О.Попелюшком, Т.М.Барабаш та іншими вченими.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, що виникають у процесі доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва та пов'язаних з ним злочинів.

Предметом є доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва та пов'язаних з ним злочинів в Україні.

Здавна доказування розглядають у гносеологічному (з точки зору теорії пізнання) та функціональному (як безпосередню діяльність по формуванню доказів) аспектах.

Практика свідчить, що помилки у процесі кримінально-процесуального доказування, зокрема, у ході збирання доказів, досить поширені. В окремих випадках це не призводить до встановлення винних, винесення правосудного вироку, а також до зволікання розслідування у цілому. Певною мірою це